

חינגא של הוצאות להורג או מאבק (לא די נחוש) בטרור? / פרופ' רות גביזון

11 באוקטובר 2015

גל האלימות המלווה את המדינה בשבועות האחרונים מזמין אותנו שוב לעמוד על עומק המחלוקות בתוכנו. הן לגבי הסיבות להתפרצות והן לגבי הדרך הנכונה להתמודד איתה.

מצד אחד ניצבים [גדעון לוי](#) ו**עמירה הס** וחלק מחברי הכנסת הערביים. לדעתם יש כאן "חינגא של הוצאות להורג ללא משפט", והיתממות מקוממת של מי ששנים מתעלם, מנשל ומשפיל את הפלסטינים, בירושלים בפרט, על ההתקוממות המובנת-מאליה והקוראת לתיקון דחוף של קורבנותיו. הטענה היא כי הפגיעה בנחשדים בפיגועים אינה מבוססת ואינה מידתית. מטילים עונש מוות, בעידוד ההמון והתקשורת, ללא משפט. יורים ללא מחשבה וללא בדיקה במי ש(כבר) אינו מסכן איש. המסקנה, לפי גישה זו: צריך להפסיק מיד לחלל את אל אקצא, לבטל את ההגבלות על הכניסה אליה, להפסיק להרוס בתים במזרח ירושלים, להחזיר למזרח ירושלים שטחים שווים לאלה שנקחו ממנה לצורך ההתנחלויות (השכונות היהודיות בבירה) וכדומה. [זהבה גלאון](#) מצטרפת לחלק מעמדות אלה. מצד שני עומדים אלה המבקשים להתמודד עם גל האלימות בלי לעסוק כלל בסיבות העומק והרקע הנטען לה (כי זה לא יעיל וכי אין קשר ישיר וכי לא טוב "לוותר" בצל אלימות), ואשר גורסים כי יש לנקוט בה ביד קשה ולהעלות את "מחיר" ההתפרעות הן למתפרעים ולמשפחותיהם והן ברמה הקיבוצית: טוב כי מי שיוצא לדקור או ליידות אבנים או לדקור או לדרוס יידע כי הדבר עלול לעלות בחייו; וכי ייפגעו גם משפחתו ועמו. קנסות יוטלו, קצבאות תישללנה, בתים ייאטמו או ייהרסו, והתנחלויות תורחבנה או תיבנינה. כך למשל [ארז וינר](#). הצעה ליד קשה ולהרחבת התנחלויות לא באה רק מהבית היהודי אלא גם [מחבר כנסת אלי כהן](#) "כולנו". חלק מאלה טוענים כי הממשלה "צמחונית" מדי והטיפול שלה באלימות נרפה מדי. חלק מהאמצעים האלה הועלו על ידי שרים [ואושרו כבר בממשלה](#). מה שדורש חקיקה הוא בדרכו לכנסת. דווקא [הרצוג ולפיד](#) מעלים בעיקר הצעות - חלקן קיצוניות יותר מאלה שהממשלה מאשרת – להתמודד עם גל האלימות.

גלי אלימות קוראים לתגובה מהירה וברורה. הציבור מחפש ביטחון אישי ודורש החזרתו המידית. ואכן, חובתה הראשונה של כל ממשלה היא לספק ביטחון כזה לציבור החי תחת שלטונה. לכן, ממשלות עלולות להיגרר אחרי הקריאה, או אף לראות בה תירוץ והזדמנות לפעולות שלא ניתן לבצען בזמנים שקטים יותר. התגובות וההצעות רבות ומנוגדות. הנה כמה נקודות למחשבה.

ראשית, נכון שעם האלימות הגוברת צריך להתמודד מידית ובטווח הקצר, אבל במקביל צריך לחשוב גם על התמודדות נכונה עם תנאי הרקע לאלימות הזאת. פעילות משולבת בשתי הרמות עשויה להיות גם יותר יעילה בטיפול בטרור וגם להחליש את התחושה שיש פה "כניעה" לו. עם זאת, אין פגם בהתרכזות עתה ובהשקעת מאמץ מרוכז בהרגעה ובייצוב. ובהימנעות ממה שיפגע בסיכוי לכך. החשיבה צריכה להיות נפרדת לגבי הטווח הקצר ולגבי הטווח הארוך. ובטווח הארוך חיוני לחשוב על מהלכים שייתנו מענה מבני ועמוק לבעיות היסוד של הסכסוך. הס צודקת. אי אפשר לשבת בידועין על חבית של חומר נפץ, לא לפעול על מנת לפרק אותה, ולהתפלא כי מפעם לפעם, בעיתוי חצי מקרי, יוצאים ניצוצות משמעותיים המאיימים להביא לפיצוץ.

לא רק בכיוון של הסכם. רבים חוששים כי הסכם אינו צפוי בעתיד הנראה לעין. בכיוון של מציאות, שיהיו בה יותר גורמים מייצבים של קיום בצוותא.

שנית, צריך להיזהר מאוד מסטייה מהעיקרון הפשוט והמרכזי של אחריות אישית. זה לא רק עקרון של משפט ומוסר בינלאומיים, אלא עקרון יהודי ישן: "איש בחטאו יומת". (אם כי, כמובן, ביהדות ניתן למצוא הכול. יש גם "פוקד עוון בנים על אבות" וכדומה). אמנם, מתפרעים צעירים מקבלים השראה ממסיתים וממפיצי שמועות שהן ברובן מניפולציה שקרית, ולעתים הם מקבלים עידוד ממשפחותיהם. גם מעמד הגבורה ופיצוי כספי נאות מהרשות יכולים לסייע. פעולה ישירה נגד אלה, במסגרת החוק, אינה סטייה מעקרון האחריות האישית אלא הבנה שאחריות אישית מתעוררת על רקע חברתי מורכב, שנכון להתמודד גם אתו בצורה מושכלת. אבל הרחבה לא מושכלת של עקרון האחריות האישית, מעבר לקושי המוסרי העמוק שבה, ומעבר לנטייה לעשות בה שימוש רק כלפי הצד השני ואף פעם לא נגד הצד "שלנו", לא תביא להרגעה אלא עלולה להביא לתוצאה ההפוכה בדיוק: ענישתם של לא מעורבים עלולה לגייס למאבק גם את אלה שכיום מנסים למתנו, ועלולה ליצור רמת נואשות חדשה בקרב קבוצה מתרחבת של אנשים. כך התחיל האביב הערבי. בינתיים ההצעות האלה אינן מתבצעות כי הן דורשות חקיקה. הצורך בחקיקה הוא מנגנון חשוב כדי להאט, לחשוף לדיון ציבורי, ולהזמין שיקול דעת רציני של אנשים ממוקדים שונים של ההתמודדות. שיקול דעת כזה, ברמות שונות, נדרש גם לגבי החלטות ברמות שאינן דורשות חקיקה. במקרה שלנו, דרישות התהליך הניבו פרי טוב. הצעות החקיקה מותנו. אמצעים שהוצעו, כגון סגר כולל, נדחו לא מעל ידי הדרג המדיני אלא דווקא על ידי דרגים מקצועיים-ביטחוניים. התגובה היא שילוב של תובנות של כל המוקדים. האחריות הסופית היא על הדרג המדיני הנבחר ולכן עמדתו עדיפה, אבל השיחה והאיוון ההדדי בתוך הממשלה, בין הממשלה וגורמים בינלאומיים, ובין הממשלה והדרגים המקצועיים – ביטחוניים ומשפטיים – חשובים ותורמים.

שלישית, צריך להיזהר משינוי קבוע של האיוון המקובל בהוראות ענישה ופתיחה באש, רק בשל עלייה (זמנית, אנחנו מקווים) ברמת האלימות. תרומתה לטיפול באלימות המידית יכולה להיות קטנה מאוד, ונזקה לעקרונות היסוד החלים על שימוש בכוח יכולים להיות גבוהים. מצד שני, הציפייה של מתפרעים, ואף של מי שנקלע שלא בטובתו למצב לא ברור, של בני משפחותיהם ושל תומכיהם שינהגו בהם מתוך הנחה שאין בהם איום, או שיחפשו בכל מקרה את מכלול ההסברים והנסיבות המקלות - אינה מציאותית. זו אחת הסיבות לכך שגם למתפרעים ולשולחיהם – לא רק למי שמבקשים לשמור על הסטטוס קוו שנגדו הם מתקוממים - כדאי מבחינה מסוימת שגל האלימות ידעך. הם נמצאים בעניין זה בקונפליקט פנימי. גם הם צריכים לדעת כי בימים "רגילים", התביעה כלפי כוחות הביטחון ואנשים אחרים לשמור על איפוק מרבי חזקה יותר. וכדאי לזכור שתופעות של הריגה על ידי אנשי משטרה בנסיבות בהן נטען שלא הייתה לכך הצדקה קיימות בכל המדינות, ולא רק במצבים של גל התפרעויות. במקרים רבים, בדיקה חיצונית מגבה את אנשי המשטרה גם אם בדיעבד התברר כי אכן לא היה איום. יש אחריות מסוימת גם על מי שמתנהג בצורה שיוצרת תחושת של איום. ראוי, למשל, שוב [בארצות הברית](#). הדברים הם קל וחומר בהקשר של התפרצות אלימה כמו במקרה שלנו עכשיו. מצד שני, יש הבדל גדול בין אמירות אלה, שמבטאות הבנה נכונה יותר של המתח הגדול של כוחות ביטחון במצבים כאלה, לבין עידוד ברור של מדיניות לפיה יש לירות על מנת להרוג בכל מפגע, בלי לבחון את מידת הסכנה הצפויה ממנו וקיומן של אפשרויות חלופיות לסכל את האיום הנובע ממנו פרט לירי על מנת להרוג, כפי המציעים אחדים, לרבות [יאיר לפיד](#).

רביעית ואחרון: חיוני להבין את התופעה ולבחון את מקורותיה וגם את הכוחות המעודדים אותה או יכולים למתן אותה. צריך לפעול בתבונה נגד הראשונים, ולהפעיל בתבונה לא פחותה את האחרונים. חלק גדול מהפעילות הזו צריך להיעשות **מתחת לרדאר** כי במזרח התיכון החדש שלנו אנו ניצבים בפני תמונת אינטרסים מורכבת ומנוגדת מאין כמוה. ומאותה סיבה, צריך לקחת התבטאויות בצורה זהירה ולא ל"מצב" אנשים במחנה של "הרעים" רק בשל התבטאויות. מיצוב כזה יכול להגביר את האלימות, והוא יכול גם לבלבל אותנו. להשכיח מאתנו מה אנחנו רוצים להשיג, ומי מסייע לנו ומי מכביד עלינו בכך – אף אם מנימוקיו הוא ובצורה לא ברורה.

רוב גדול מתוכנו רוצה להשיג את הרגעת הגל של האלימות. מהר ככל הניתן. יש לנו מחלוקות על מה יש לעשות אם וכאשר היא תירגע. אני מציעה לנסות לא להיגרר אליהן כרגע. תגבור כוחות הביטחון, שיפור המודיעין, תגובה מהירה וחדה לאירועים, והכלה ושאיפה לא להרוג מפגינים הם צעדים חיוניים והם נעשים במידה רבה. כוחות הרשות – אף אם הם מכבדים את ההרוגים כשאהידים, תומכים בהם ומתבטאים בצורה מקוממת מאוד על זה שיהודים "מטנפים" את הר הבית – הם שותפים למטרה הזאת. טוב גם לנו שהם לא ייראו כעושי דברינו. עכשיו צריך לבלוע. היד רושמת. כך גם לגבי מלך ירדן, למרות שגם עמדותיו המוצהרות בנושא הר הבית מקוממות ועוינות. המשטרה והמנהיגות המקומית הערבית למדו היטב את לקחי אוקטובר 2000. התפרעויות מסכנות חיים והן רעות מאוד למרקם החיים. הרג של מתפרעים או מיש שעמדו לצדס מזין את הלהבות. כמה ימים של התפרעות מביאים להתרחקות של חודשים. חלק מהמנהיגים של הציבור הערבי בישראל מתבטאים בצורה המסבירה ומצדיקה את העימות והאלימות. כמו שעשו לפני ובזמן מהומות אוקטובר 2000. כך קבעה אז גם וועדת אור. מותר למדינה – אם כי לא ברור שחכם מצידה – לפעול נגדם. עדיף שהמתחים הפנימיים בחברה הערבית-ישראלית יועלו על ידי מנהיגיה עצמם, כמו אלה המודים כי ההתלהמות וההתפרעויות פוגעות במרקם החיים שהוא בלב האינטרס של הציבור הערבי עצמו. גם הקולות האלה מתחילים להישמע, כמו דבריו של [ראש עיריית נצרת](#). מחלוקת פנימית כזו מדברת בקול חזק יותר [מהעימות בין המראיין של YNET וחה"כ גטאס](#). אבל לא בטוח [שתביעתו של נתניהו](#) לחקור – שוב – את חה"כ זועבי בשל הסתה היא רעיון נבון. הדרג המשפטי צריך לבחון היטב אם להתחיל בחקירה, שכן חקירה אינה דרך ל"טרטר" חבר כנסת מקומם, והיא חייבת להיות רק שלב מקדים לבירור האם בוצעה עבירה. דיני חופש הביטוי והחסינות המהותית בישראל כה רחבים, שאם אין פה עבירה – מוטב לחפש דרכים אחרות לבטא את חוסר שביעות הרצון מהתנהלותה של חה"כ זועבי. ייתכן – כפי [שהציע חה"כ אלי כהן](#) – שהמסקנה היא כי דיני החסינות המהותית, כפי שפורשו על ידי בית המשפט, אכן רחבים מדי. שום הסדר אינו צריך להיות מעבר לבחינה עניינית. אבל את הבחינה הזו צריך לעשות בכובד ראש, ומומלץ לא להיחפז לחקיקה כזאת בזמנים כה טעונים. תרומתו של ניסיון חקיקה כזה להתמודדות עם גל האלימות הנוכחי תהיה, אם בכלל, הפוכה. לפגיעה בסטטוס קווו באל-אקצא תתווסף טענה לפגיעה בחופש הביטוי של נציגיו האמיצים והנבחרים של המיעוט הלאומי. [גם הפוסט של ח"כ טיבי](#) (שהציג את המפגע שהוקף על ידי קהל זועם ורץ לכיוון שוטרים שירו בו למוות כקרבת תמים), וזכה לתלונה מצד ח"כ חזן, אינו סיבה לחקירה פלילית. די בדיון הסוער שהוא עורר.

אם נחזור להתחלה: שני הצדדים טועים. זו אינה חינגא של הוצאות להורג ללא משפט, למרות שלוי צודק ובארץ אין עונש מוות, והפורעים שנהרגים בתקיפה או בהפגנה לא היו נדונים למוות. חלק גדול מהצעותיהם של מבקרי נתניהו מימין (וגם [משמאל](#)) רעות. הרחבת התנחלויות, ירי על מנת להרוג בכל מפגע ללא קשר במידת הסיכון שהוא מציב, וגם סגר כולל בשטחים, הם מתכון להגברת ההתקוממות. הטיפול בגל האלימות

הוא הנחוש ביותר שהמדינה יכולה כרגע לספק. [צודק רוו בן ישי](#) שבינתיים הדיאלוג בין הדרג המדיני, המשטרה, הצבא והדרג המשפטי מניב תוצאות שאין בהן טעויות גסות.

עוד סיבה לרצות שהאלימות תיפסק הוא שבינתיים, עם כל הכאב על הנפגעים, המצב בשליטה. תגובות לאומניות אלימות קשות של יהודים כלפי ערבים, פיגוע קטלני ורב-נפגעים כלפי יהודים, פריצה מסיבית של גדר המערכת בעזה וכניסה רחבה של פלסטינים לשטח ישראל שלא תיבלם על הגדר, או הרג נרחב של מתפרעים עלולים להאיץ התדרדרות מסוכנת.

נחזור לדיבורים בהם פתחנו. הדיבורים שמושמעים הם בחלקם שקריים ומכוונים להתסיס וללבות את האלימות. אחרים כה מקוממים שהם מגבירים את התהום ואת הפערים ואת השנאה והכעס, ואינם מעודדים למחשבה מחודשת. לא תמיד ברור שהם משרתים את העניין של אלה שכאילו משמם ועבורם הם נאמרים. לא צריך לשבח אותם. עם זאת: מול דיבורים מלהיטים צריך להשמיע הרבה דיבורים אחרים, שקטים, מרגיעים ומדייקים. אפשר גם לצעוק ולגנות. גם בישראל, כמו במקומות אחרים, הרשתות החברתיות מהוות כלי יעיל לגיוס, שלהוב, עצות, ביוש מי שאינו מתקומם ומפגין וכדומה. אלה ללא ספק מרחיבים את האלימות ומסייעים להפצתה המהירה. (מצד שני, הפלטפורמה הזו, גם בישראל, יכולה לשמש גם כלי עזר משמעותי למערכת הביטחון עצמה). אבל למרות כל אלה, חשוב לחשוב בצורה יצירתית. לעשות שימוש בכוח בעיקר נגד המעשים, ולצמצם פעולה כזו נגד אלה שמסתפקים בדיבור. לפעול בתחבולות ולא בכוחנות ישירה. לא בגלל החשיבות של חופש הביטוי. בעיקר מפני שלא צריכים פה עכשיו עוד קדושים מעונים. ומפני שחיוני לתת למתפרעים סיבות של ממש, מבחינתם הם, לחדול. פעולה נגד דובריהם וודאי לא תתרום למטרה מרכזית זו.